

Enköpingsdoktorn och hans ryska patient

Per Nettelbladt, docent, pensionerad överläkare, specialist i allmän psykiatri, Lund
(Denna artikel är också publicerad i Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets nättidskrift: smhs.nu/publikationer 2023)

Sammanfattning

Mitt intresse för Lev Tolstoy (Leo Tolstoy junior) och doktor Westerlund väcktes då jag i en bibliografi över ryska författare som översatts till svenska fann en notis att Anton Tjechov hade tänkt åka till Sverige för att kureras sin lungdot, då han hade inspirerats av Lev Tolstoy's bok om Sverige. Jag fascinerades inte bara av den mer än 120 år gamla boken som jag översatte från ryska till svenska utan också av bokens tillkomstshistoria. Lev Tolstoy hade förgäves sökt bot hos flera av samtidens främsta läkare för en oklar åkomma som måhända skulle kunna benämnas neurasteni. Det var först när han hamnade hos dåtidens nervläkare par préférence doktor Ernst Westerlund i Enköping som han blev definitivt botad. Inte nog med det utan Lev gifte sig också med doktor Westerlunds 17-åriga dotter Dora och fick på så sätt en permanent anknytning till Sverige som han såg som ett föredöme för det i hans ögon efterblivna Ryssland. I nedanstående artikel som till största delen del utgår från Levs ej till svenska översatta självbiografi *Vad livet har lärt mig* ges en fyllig beskrivning av doktor Westerlund, av hur Lev botades och av hans överväganden innan han friade till Dora.

Sjukhistoria

I slutet av september 1895 tog greve Lev Tolstoy och hans betjänt Ivan ångfartyget Uleåborg från Åbo till Stockholm. Syftet med resan var att söka bot hos doktor Westerlund i Enköping för den kroppsliga och själsliga ohälsa som hade drabbat honom ett par år tidigare då han hade arbetat med att organisera hjälparbetet mot hungersnöden i Samaraguvernementet vid Volga i sydvästra Ryssland. Han hade sökt all upptänklig expertis och de främsta läkarna i Moskva, Cannes och Paris för sina symtom som hade växlat över tid men i huvudsak kan beskrivas som magont, 12 kilos viktnedgång, retlighet och guldfärgad hy. Han hade fått diagnoser som latent malaria, anemi och inbillningssjuka. Han hade behandlats med kumyskur (jäst stömjölk), faradisation, hälsoråd som att sluta röka, men utan resultat. En viss förbättring kunde dock skönjas när Lev lades in på Michail Ogranovitjs sanatorium utanför Moskva där han fick behandling med kinin, kokt bovetevälling 4 gånger per dag och låg i solen i snön iförd björnskinnspläs. Lev gick upp nästan 10 kilo och kuren avslutades med att Lev ordinerades att resa till Hangö, där omgivningarna och sällskapslivet bedömdes vara hälsobringande.

Lev Lvovitj Tolstoy 1869 – 1945
(Porträtt av Ilja Repin)

När Lev var på Hangö hade hans gode vän Jonas Stadling föreslagit honom att han skulle

söka doktor Westerlund för att slutligen bli botad. Jonas Stadling var en svensk journalist och baptist som hade sökt upp Lev i Samara för att skildra hungersnöden för att på så sätt förmå sina läsare att engagera sig i hjälparbetet.

Sverige – det förlovade landet jämfört med Ryssland

I sin självbiografi *Vad livet har lärt mig* skriver Lev att han upplevde ett känslösvall som han aldrig tidigare hade erfarit då han reste till det på ytan så rena, lugna och genomorganiserade, gamla Sverige och att han kände hur Ruriks blod flöt i hans ådror.

Enligt *Nestorskrönikan* var det varjagen Rurik som grundade den första östslaviska staten: Kievstaten (ca 850 – 1169), även kallat Rus. Varjagerna eller väringarna eller ruserna var skandinaviska, särskilt svenska krigare och köpmän, som grundade Gårdarrike. Gårdarrike är en fornnordisk benämning på Kievstaten. Etymologiskt intressant är det att det ryska ordet för stad, gorod, ursprungligen kommer från det svenska ordet gård (gård – grad – gorod) och att ordet rus hänger samman med Roslagen och det finska namnet på Sverige Ruotsi,

Lev fortsätter: ”Men Ryssland då? Jag föddes ju där, långt borta i det gudsförgätna Jasnaja Poljana?... Men, jag kommer härifrån och hör hit och här är mitt sanna fädernesland.”

Tilläggs kan att Lev redan under vistelsen på Hangö hade börjat studera svenska på egen hand med hjälp av en svensk grammatik och ordbok. Svenskstudierna fortsatte sedan under hans tid som patient hos doktor Westerlund.

Doktor Westerlund

Efter ett dygns vistelse i Stockholm tar Lev och hans betjänt Ivan in på stadshotellet i Enköping där doktor Westerlund möter honom på kvällen. Trots att man konverserade på tyska som var det enda utländska språk som doktorn talade och Lev behärskade dåligt ingav doktor Westerlund förtroende genom sitt enkla, öppna och auktoritära sätt. Doktorn slog fast att Lev inte hade någon som helst organisk åkomma och skulle tillfriskna fullständigt. Påföljande dag inkvarterade Lev och Ivan sig på fransyskan mademoiselle Guillemots pensionat. Betecknande nog var Levs pensionatsvärdinna en tidigare och tacksam patient till doktorn. Hon förmedlade intressant information om doktor Westerlund och hans familj.

Doktorn hade två döttrar: den äldsta var gift med den norske journalisten Selmer och hade en gosse. Den andra dottern var den tio år yngre flickan Dora. Hon studerade i Stockholm och bodde hos en svensk-amerikansk familj på Djurgården för att öva upp sin engelska.

Hos doktorn bodde också hans hustrus äldre syster Moster Ma, en sjuttioårig gammal ungmö som tog emot och bokade in patienter. Lev hade träffat denna goda och storvuxna gumma, då han hade bokat tid. Grånad och beskäftig väckte hon sympati enbart med sin vänliga blick.

Westerlund stammade från Öregrund – en nordligt belägen stad vid Bottniska viken. Som son till en prost fick han en synnerligen sträng uppfostran i hemmet. Vid middagen vågade han inte sätta sig till bords utan var tvungen att äta stående.

Efter flera års studier och livshotande sjukdom blev han informator hos godsägarfamiljen Floderus i Uppland i närheten av Upsala, där han förälskade sig i dennes andra dotter Nina och gifte sig med henne efter 10 års fästmanskap.

Därefter blev han stadsläkare i Enköping. Så småningom byggde han upp en egen praktik och blev en av de mest berömda läkarna i sin tid. När han fick råd köpte och utvidgade han sin svärfars egendom Halmboda. Han byggde en vacker mangårdsbyggnad och inrättade ett mönsterjordbruk.

Dr Westerlund 1839 – 1924
Teol.Hedersdoktor, Uppsala, 1921
(Inskannat foto från Stina Palmborgs bok
Ernst Westerlund, Enköpingsdoktorn, En läkekonstens storman,
Natur och Kultur, Stockholm, 1939)

Utseendemässigt var han lik Napoleon: rak i ryggen, något korpulent och med handen innanför västens knapphål. Hans örnäsa, smala läppar och torra, kraftiga händer förmedlade energi och vilja. Hans stora, ljusa ögon utstrålade lugn och godhet.

Doktor Westerlunds kur började med sänkläge och en bastant måltid fem gånger dagligen. Lev var tvungen att äta rejält även om han inte var hungrig, sova och väga sig varje lördag. Men framför allt var Lev tvungen att blint lyda doktorn, annars skulle han inte få någon behandling. Lev fick inte längre läsa tidningar, skriva brev och framför allt inte oro sig för någonting. ”*Var lugn*” – dessa två kloka ord upprepade doktor Westerlund för alla sina sjuka tusen gånger om dagen och utan tvekan var deras inverkan hälsobringande, ja ibland magisk. I själva verket är all vishets början, ja även dess kulmen lugn. En frisk kropp och själ är bara möjlig genom ett förnuftigt liv och lugn.

Doktor Westerlund beslöt att skicka hem Levs betjänt och trotjänare Ivan, vilket gjorde Ivan djupt nedstämd men likväl skedde då Lev hade lovat doktor Westerlund att till punkt och pricka följa hans råd. Ivans avfärd innebar att Lev inte längre hade kontakt med någon ryss.

Tillfrisknandet gick långsamt och Lev funderade på att resa tillbaka till Ryssland. Men vid sådana tillfällen dök doktorn upp och muntrade upp Lev som lydigt fortsatte att följa hans regim som också innebar att promenera på ”Pliktens stig” om så regnet vräkte ner och att brodera kuddar för att lugna nerverna. Så småningom tillfrisknade Lev helt och hållet.

I memoarboken *Tolstoj intime* skriver han: ”Det är egendomligt att göra klart för sig, att det framför allt var kontakten med europeiskt liv och civilisation, som definitivt botade mig från tolstojanismen och från min långa sjukdom. Den andra orsaken till min bättring var mitt äktenskap, som mycket gladde min far. Det var i *Sverige*, som jag återvann hälsan, och detta land har jag att tacka för hela mitt liv efter min tolstojiska sjuka”.

Tolstojanismen

Fadern Leo Nikolajevitj uppfattade att hela det moderna livet var grundat på falskhet och måste reformeras genom att leva ett kristet liv med kärleken till nästan som grundval. Ett sådant liv förverkligas genom att inte äta kött, inte dricka alkohol, inte röka, vara kysk, odla jorden och inte ta del av det världsliga livet. Lev ansåg att sådana idéer och speciellt för en ung man, gör att den verkliga meningen med livet försvinner. Han skriver också att han under hungersnöden i Samara 1891 - 1892 förutom de problem som denna gav upphov till också brottades med en stor moralisk fråga, nämligen om han skulle vägra göra krigstjänst. Trots att han vid den tidpunkten blint följde Tolstojas lära var Lev villrådig då en vägran att göra krigstjänst skulle innebära en lidandets väg full av törnen. Ben Hellman skriver i sin bok om Levs liv *Son till Tolstoj* att Lev inställde sig för krigstjänst i Sankt Petersburg men hade

bestämt sig för att vägra avlägga den offentliga eden till tsaren som föreskrevs. Han klarade sig ur knipan genom att ett läkarråd förklarade att hans hälsa var sådan att han för alltid var olämplig för krigstjänst. Lev misstänkte att beslutet var motiverat av att man ville undvika de problem som en vägran från hans sida skulle ha inneburit.

Dora

Tredje dag jul gjorde Lev visit hos Westerlunds, inte längre som patient utan som gäst och träffade Dora för första gången. Hon var klädd i en bjärt blå sidenblus och en kanelbrun kjol. Ungdomlig, med stora, uppspärade ögon precis som sin fars, och fina, vackra händer, gjorde hon ett starkt intryck på Lev.

Dora Westerlund 1878 – 1933
(inskannat foto från Wikipeda:geneanet.org)

Lev och Dora träffades ännu några gånger under julhelgen. De promenerade och åkte skridskor. Sedan reste hon till Stockholm. Efter en lång tvekan skickade Lev ett kortfattat frieri på sitt visitkort och fick ett jakande svar. Anledningen till hans tvekan var att Dora knappt var mer än ett barn och utländska, men å andra sidan var Lev övertygad om att hon skulle bli en god mor och trogen hustru och att äktenskapet med henne skulle binda samman hans liv med Sverige och dess organiserade folk, något som skulle rädda honom och hans blivande familj och bli en fristad från det komplicerade, halvvida Ryssland. Om han lät detta tillfälle till äktenskap gå sig ur händerna, så skulle det måhända aldrig komma ett bättre tillfälle.

Boken om Sverige

Giftermålet med Dora knöt definitivt Lev samman med Sverige som för Lev var det förlovade landet jämfört med Ryssland. Detta kommer till uttryck i boken *Brev från Sverige till Ryssland kring sekelskiftet 1900* med titeln *Det samtida Sverige* då den gavs ut i Ryssland år 1900.

Lev Lvovij Tolstoj

Brev från Sverige till Ryssland
kring sekelskiftet 1900

Omslag till den ryska utgåvan år 1900 av L. L. Tolstoys *Det samtida Sverige* (Slöjdlektion i en svensk folkskola)

Boken skrevs ursprungligen för att de ryska läsarna skulle lära känna svenskt liv och svenska personligheter inom olika fält. Den är en sammanställning av 21 brev som först publicerades 1899 i *Sankt Peterburskije Vedomosti* (Sankt Petersburgsposten). Ett av de tjugo breven handlar helt och hållet om Dr Westerlund. Boken är en tidsresa ca 120 år tillbaka i tiden, späckad med fakta, men också rik på episoder som belyser hur livet i Sverige var kring sekelskiftet 1900.

Litteratur

Opyt mojej zjisni (Vad livet har lärt mig). Tolstoy L.L. Moskva: Kutjkovo Pole, 2014

Tolstoj intime. Greve Leo L. Tolstoj. Stockholm: Wahlström och Widstrand, 1923

Son till Tolstoj. Ben Hellman. Stockholm: Appell Förlag, 2021

Ernst Westerlund. Enköpingsdoktorn. En läkekonstens storman. Stina Palmberg. Stockholm: Natur och Kultur, 1939

Brev från Sverige till Ryssland kring sekelskiftet 1900. Stockholm: Books on Demand, 2022